

Մի քանի վիճակագրական տեղեկություններ Ղարսի քաղաքի մասին.

Քաղաքակիրթ երկիրներում պետական առաջնակարգ խնդիրներից մէկը կազմում է վիճակագրութիւնը, որի համար ոչինչ չէ խնայուում: Անելով մեծամեծ ծախքեր, հասարակական բարեհաճ աջակցութեամբ, յաճախակի կազմակերպւում են վիճակագրութիւններ, ծաւալելով իւր մէջ բազմակողմանի ճշգրիտ տեղեկութիւններ երկրի տնտեսական, ֆիզիքական և կուլտուրական վիճակի մասին:

Համեմատելով Եւրոպական երկրների հետ, Ռուսաստանը այդ կողմից յետին տեղերից մէկն է բռնում, ուր վիճակագրական գործը մեծ չափով կազմում է: Ռուսաստանի պատմական կեանքում միակ լրիւ ժողովրդագրութիւնը 1897 թուինն է, որը ունի իւր աչքի բնկնող պակասաւոր կողմերը: Ժողովրդական կեանքի կուլտուրական առաջնադասութիւնը կարող է երևան գալ միմիայն այն ժամանակ, երբ յաճախակի կազմակերպւում են վիճակագրութիւններ ու համեմատւում են թւերը: 1897-ի ժողովրդագրութեան տեղանքերով մենք հնարաւորութիւն ունենք գաղափար կազմելու միմիայն մինչ այդ ժամանակի հասարակական կեանքի մասին և ուրիշ ոչինչ: Հետևել կեանքի զարգացմանը ոչ մի հնարաւորութիւն չունենք: Հէնց այդ տեսակէտից պէտք է բերկրանքով ողջունել գալիք վիճակագրութիւնը, որը ծրագրւում է կազմակերպել 1915 թ.: Ռուս ժողովրդի ամենալայն խաւերը ուշադրութեամբ են վերաբերւում այդ ձեռնարկուելիք վիճակագրութեանը: Նամանաւոր մեծ նախապատրաստութիւններ են տեսնում զեմստոտները, որոնք մշակում են հարցեր, կցելու ընդհանուր վիճակագրութեանը, որ կրում են միմիայն տեղական բնաւորութիւն: Իսկ մեզանում ո՞վ պէտք է լրացնի այդ պակասը:

Ստորև բերւած Ղարսի շրջանի մասին ստատիստիկական մի քանի տեղեկութիւնները տալիս ենք, օգտւելով 1897 թ. ժողովրդագրութիւնից՝ իսկ միւս երկրների կամ նահանգների վերաբերեալ վիճակագրական թուերը վերցնում ենք проф. Водный-ի Статистика գրքից:

Ազգաբնակչութեան խտութեամբ Ղարսի շրջանը, համեմատելով Ռուսաստանի միւս նահանգների հետ, միջին տեղն է բռնում: Ունի 5729 քառ. վեր. տարածութիւն 290654 ազգաբնակչութեամբ: Ուրեմն մի քառակուսի վերստի վրայ ապրում են 50,7 մարդ: Բնակչութիւնը անհամեմատ խիտ է քան Սիրիերը (1897 թ.—0,5,

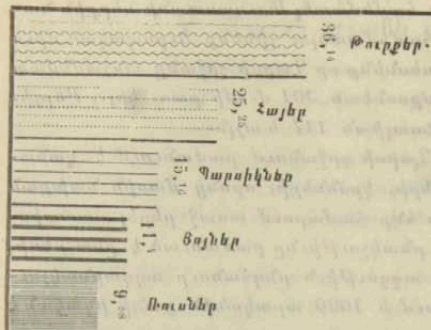
1906 թ.—0,6) և Միջին Ասիան (2,5 և 2,9) և նույն քան լեհական նահանգները—104,3 մ. մի քառ. վեր. վրայ՝ Այնպէս որ իւր խառնութեամբ կարելի է համեմատել Ռուսաստանի ներքին նահանգների հետ։ Բայց եթէ համեմատելու լինենք Եւրոպական միւս պետութիւնների հետ, կը տեսնենք որ Արարի շրջանը անհամեմատ նուրբ է բնակուած քան Սաքսոնիան 301 մ. մի քառ. կիւ., Բելգիան 245, Անգլիան 215, Իտալիան 117 և այլն։

Ազգաբնակչութիւնը Արարի շրջանում բաժանուած է զանազան ազգութիւնների, ցեղերի, կրօնների, որոնց մասին նախքան խօսելը, նպատակալարմար ենք համարում առաջ բերել ստատիստիկական տղիւսակը, ուր բնակչութիւնը բաժանուած է ըստ սեռի, ազգութիւնների, ամեն մի ազգութիւն ընդհանուր ազգաբնակչութեան ռը տոկոսն է կազմում և 1000 արականին քանի իգական է բնկնում։

Ազգաբնկութեան բաժանումը ըստ ազգութեանց եւ 0/0
ամբողջ ազգաբնակ. վերաբերեալ։

	Արական	Իգական	Երկու սեռը միասին	Վ. ընդհա- նուր ազգ. վերաբեր- եալ	1000 արա- կանին իգական գալիս է
1. Ռուսներ.	19910	7946	27856	9,58	399,1
2. Լեհեր և ֆինացա- սլաւոններ.	3218	36	3254	»	»
3. Լիտուցիներ և լատիշներ.	948	8	956	»	»
4. Գերմանացիք.	416	65	481	»	»
5. Յոյներ	16469	16124	32593	11,21	979,1
6. Հայեր.	39013	34393	73406	25,23	881,6
7. Պարսիկներ, բիւրդեր և ասե- տիներ.	23322	20734	44056	15,16	889,0
8. Հրէաներ.	1075	63	1138	»	»
9. Վրացիներ.	386	157	543	0,19	406,7
10. Ֆիններ.	357	127	484	»	»
11. Կովկաս. լեռնա- կաններ.	513	184	697	0,24	358,7
12. Թուրքեր.	54859	50183	105042	36,14	918,4
13. Մնացած ազգու- թիւններ.	2	»	2	»	»

Միջին թւով շրջանում 1000 արականին գալիս է 810,1 իգական։

100⁰/₀

Եթէ բնակչութիւնը բաժանելու լինենք ըստ կրօնների, կտեսնենք որ գերակշռող տեղը ընտում են մահմեդականները 149795 հոգի, որից թուրքեր 105042 մ., պարսիկներ և այլն 44753 մ. իսկ քրիստոնեաների ընդհանուր թիւը հասնում է 134573 մ. որից հայեր՝ 73406 մ. 25,25⁰/₀, յոյներ՝ 32593 մ. 11,21⁰/₀ և ռուսներ 27856 մ. 9,58⁰/₀։

Բայց ամենից հետաքրքրականը ներկայացնում են այն թւերը, որոնք ցոյց են աւելիս թէ 1000 արականին քանի իգական է գալիս։ Եւրոպայում 1000 տղամարդին գալիս է միջին թւով 1024 կին, Ասիայում 958 կին և այլն, իսկ ամբողջ երկրագնդի համար 1000 տղ. գալիս է 988 կին։ Վերադառնալով Ռուսաստանին պէտք է նկատել, որ 1897 թ. վիճակագրութեամբ ամբողջ Ռուսաստանի համար 1000 տղ. գալիս է 1011 կին։ Միմիայն Եւրոպական Ռուսաստանում աւելի նկատելի է այդ գերակշռութիւնը (1000 տղ.— 1042 կին) Կովկասի համար 1000 տղ. գալիս է 901 կին, իսկ մասնաւորապէս Ղարսի շրջանի համար 1000 տղ. միջին թւով գալիս է 810 կին, մի թիւ, որը շատ աննպաստ է բնակչութեան բազմանալու համար։ Ազգութիւններից կանանց ամենամեծ տոկոսը տալիս են յոյները 979, թուրքերը 918, հայերը 811, իսկ ամենավերջին տեղը ընտում են ռուսները 1000 տղ.— 399, կին։ Այն ինչ Ռուսաստանում կան նահանգներ, ուր կանայք շատ մեծ թւով են գերակշռում տղամարդկանցից։ Օր. 1897 թ. վիճակագրութեամբ հազար տղամարդին գալիս է Եւրասիական նահանգում 1326 կին, Կարուպալի նահ. 1258 կին, Արխանգելսկի նահ. 1116 կին և այլն։ Հետաքրքրական է նկատել, որ Ղարսի շրջանում ամեն մի տնտեսութիւն ունի այնքան աշխատող ձեռքեր, որ կարելի է զգաց-

և ում դրսի բանտորական ոյժերի Այդ ակներև անելու համար առաջ բերենք թուեքը:

Բնակչութեան բովանդատման քս սնեստութիւնների.

Բոլոր տնտեսութեան ընդհանուր թիւը	Նրանցում		Սեպհական տնտեսութիւններին պատկանող		Գողմեակի անձնաւորութիւնը	
	Երական	Իգական	Երական	Իգական	Երական	Իգական
38,175	160,571	130,083	133,698	128,773	5301	1107
	290,654		262,471		6408	

Բաւական է մի թեթև ակնարկ ձգել այս աղիւսակի վրայ, որ նկատենք, թէ ինչպիսի չնչին տոկոս են կազմում (0.023%) տնտեսութիւններին չպատկանող անհատները: Դորա միակ պատճառը այն է, որ նահանգում պարագում են միմիայն երկրագործութեամբ և արդիւնաբերական հիմնարկութիւններ՝ օրինակ գործարաններ և այլն, բացակայում են:

Այժմ տեսնենք, թէ ինչ մակերևոյթի վրայ է գտնուում կըրթական գործը: Թող դարձեալ խօսին թուերը:

Կ ր թ ու թ իւ ն ր

Տ ա ր ւ ա կ ա ն				Մ ի ջ ն ա կ ա ր գ				Բ ար ձ ր ա գ ո յ ն			
Երական	Իգական	Բոլորը	0/0	Երական	Իգական	Բոլորը	0/0	Երական	Իգական	Բոլորը	0/0
27092	3025	30127	96,13	738	280	1018	3,28	189	5	194	0,62

Բոլոր դրագէտների թիւն է 31339, որը կազմում է 10,78%⁰/₀ ամբողջ աղգարնակութեան:

100%⁰/₀

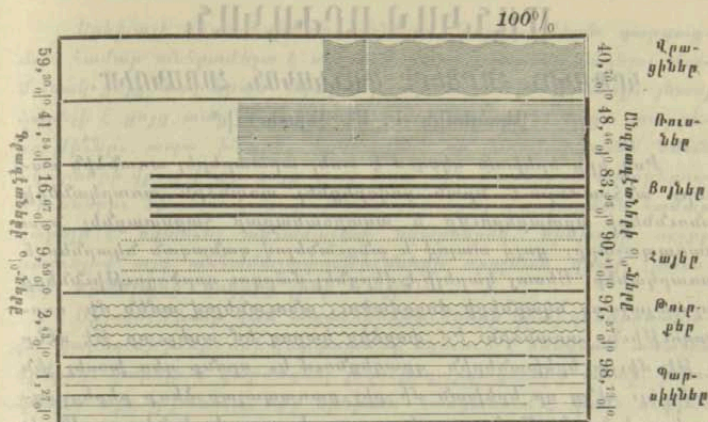
Մ ի ջ ն ա կ ա ր գ				Բ ար ձ ր ա գ ո յ ն			
27092	3025	30127	96,13	738	280	1018	3,28

Ուրեմն բոլոր զբաղէտների թիւը հասնում է 31389 հոգու, որը շրջանի ազգաբնակչութեան 10,78% է կազմում: Այդ տոկոսը այնքան չնչին ու խղճալի մի թիւ է, որ համեմատել չի կարելի եւրոպական երկրների և նոյն իսկ եւրոպական Ռուսաստանի զբաղիտութեան տոկոսների հետ: Պէտք է նկատել, որ համեմատաբար միջնակարգ ու բարձրագոյն կրթութեան տէր մարդիկ մի աննշան թիւ են կազմում՝ 1218 հոգի:

Գրագիտութեան տոկոսը աւելի կը ցածրանար, եթէ զբաղիտութիւնը մի քանի ազգութիւնների մէջ համեմատաբար բարձր չը լինէր, օր. ուսանելի մէջ զբաղէտների տոկոսը հասնում է 41,54%: Բայց աւելի ակներև անելու համար թէ շրջանի որ ազգութեան մէջ զբաղիտութիւնը բարձր է կամ ցածր, առաջ բերենք թուերը:

Գրագիտութիւնը ըստ ազգութիւնների եւ %

	Արական	Իգական	Երկու սեռը միասին	Գրագ. % ըստ ազգ.
Ամբողջ բնակչութիւնը.	160,571	130,083	290,654	Գրագիտութիւնը շրջ. համ. տար է 10,78%
Բոլոր զբաղէտները	28019	3320	31339	
1. Ռուսներ	10703	869	11572	0/0 41,34
2. Լեհեր և ուրիշ սլաւոն.	1824	23	1874	» »
3. Լիտովցիք և Լատիշներ	625	5	630	» »
4. Գերմանացիք	222	44	266	» »
5. Յոյներ	4906	363	5269	16,07
6. Հայեր	5619	1523	7142	9,39
7. Պարսիկներ, քիւրդեր և ասեա.	530	31	561	1,27
8. Հրէաներ	622	18	640	» »
9. Վրացիներ	233	89	322	59,50
10. Կովկասեան լեռնական.	175	10	185	26,34
11. Ֆիններ	254	96	350	» »
12. Թուրքեր	2301	247	2548	2,43
13. Մնացած ազգ.	—	—	—	—

Դժուար չէ նկատել, որ կրթական գործում ամենաշատին տեղը բռնում են պարսիկները, քիւրդները 1,27, ուրեմն 44,056 հոգուց զրազէտ են 561 հոգի, իսկ մնացած 43495 հոգի խարխաւում են խաւարում: 105,042 թուրքից զրազէտ են 2550 հոգի 2,43%-ը, հայերի 9,59%-ն է զրազէտ: Գրագիտութեան ամենաբարձր տոկոսը տալիս են վրացիները 59,30%, իսկ երկրորդ տեղը բռնում են ուսաները 41,54%:

Կասկած չկայ որ 1897 թ. մինչև այժմ կրթական գործը Ղարսի շրջանում բաւականաչափ զարգացած կը լինի, բայց այնուամենայնիւ պէտք է ենթադրել, որ այն աստիճանի զարգացած չի լինի, որպէսզի այդ չնչին 10,78%-ը զգալի կերպով բարձրացած լինի. նամանաւանդ մահմեդական տարրը ազգաբնակչութեան կիսից աւելին կազմելով, կրթական գործին անտարբերութեամբ է վերաբերում: Բայց մի կողմ թողնելով ենթադրութիւնները անհամբերութեամբ պէտք է սպասել գալիք 1915 թ. վիճակագրութեան լոյս տեսնելուն:

Գ. Տէր Մկրտչեան

